հարցումներուն լաւ պատասխանեց. իրենց ուսուցչուհին Օր. Հռիփսիմէ Գօշեանը ջերմապէս շնորհաւորեցինք այս ցայտուն յաջողութեան համար։ Տղոց պահապան հրեշտակն էր Օր. Հռիփսիմէ Բարսեղանեան, Թիֆլիսցի։

Մեկնելու ժամն էր եկած. այսօրուան տպաւորութիւնն ուրիշ ազդումով մը չեղծելու համար Աշտարակ գիւղը չգացինք և որոշեցինք Վաղարշապատ դառնալ, Վաղարշապատի արդի դպրեվանքը այցել, որ է Գէորգեան Ճեմարանը։ Կովկասի մէջ ամենուրեք հին օրինակելի կեանքն է որ կ'վերապրի. այդ հայրենի գգուելի վայրերուն մէկ ծայրէն միւսը կը սաւառնի Հայուն ոգին, Ս. Մեսրոպը՝ որ Հայկական Վերածնութիւնը սաղմնաւորած է։

Ես կ'փափաքիմ որ այդ կողմի Հայութեան Ս. Մեսրոպը պարունակող Օշականը՝ որ մեծագումար դպրոցական ֆոնդը կ'ծնի՝ ըլլայ նաև [illegible] այս կողմի և ամբողջ Հայութեան Օշականը, այսինքն մեր մէջն ալ լուսագոյն դաստիարակութեան և քաղաքակրթութեան նոր կեանքը յառաջ բերէ նոյն դպրոցական ֆոնդին աճումով։

Եթէ հրէական ազգը «սրբութիւն սրբութեանցը» ունէր, Հայ Ազգը ո՛չ միայն «սրբութիւն սրբութեանցը», այլ նաև «բարձրութիւն բարձրութեանցն» ունի։

Բայց ես այդ բարձրութիւնն աւելի Ս. Մեսրոպի գերեզմանին մէջ տեսայ՝ ուրկէ կ'արտածորէր «հոտ ի մահուանէ ի կեանս»....

Ցեղին վերակենդանութեան սեղանն էր այն։

Ուրեմն, Հայ տառերու գիւտի 1,500ամեակին և Հայ տպագրութեան 400ամեակին առթիւ, համբոյր այդ յարութեան, այդ բարձրութեան՝ որ, լո՛ւ հասկնանք, Մասիսի բարձրութեան պէս անմատչելի չէ, և որ պիտի բերէ մեր յուսաբեր ու յուսաբեր ապագան։

ՏԻՐԱՅՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

«ԳԻՐԵՐՈՒ ԹԱԳԱՒՈՐԸ»

Եթէ ազգային և օտար բանասէրներ իրաւամբ Թագուհի Թարգմանութեանց անուաներ են Ս. Գիրքին Հայերէն Թարգմանութիւնը, նոյնքան իրաւունքով կարելի է, և, մինչև իսկ, կ'արժէ Գիրերու Թագաւոր անուանել Հայ Տառերուն հնարիչ Մեսրոպը։

Եւ ահիկա բնական արժանիքն է Հայ մեծ ձեռնարկուին, որովհետև,

Ա. գոյութիւն ունեցող բոլոր տառերուն մէջ, ձեռագրական և տպագրական կարգուսարքերը նկատի ունենալով, Հայ գիրերը կ'ներկայացնեն նրբութեան, ճաշակի և տոկունութեան անհրաժեշտ հանգամանքները, ժամանակի և պարագաներու աւերիչ ոգիի դէմ ընդվզող համարձակութեամբ մը։ Այս տեսակէտով կարելի է Հայ Տառը նոյնացնել զայն գործածող Ազգին ոգիին հետ, որ նո՛յնքան անմեռանելի է որքան իր բնագաւառը և ո՛րքան իր կրօնքը։

Բ. Հայ գիրերը, բոլոր ազգերու գիրերուն հետ վերիվերոյ բաղդատութեամբ մը, կ'ներկայացնեն սա՛ արտասովոր գեղազանցութիւնը թէ հնչումներու արտաբերումին համար անոնք երբեք պէտք չունին մէկէ աւելի տառերու զուգորդումի մը, կամ պայմանադրական նշաններու, կամ գիրերու ստորոտը կամ վերևը արուեստականօրէն կէտադրելու, ինչ որ բնականաբար յայտարար մըն է ո և է լեզուի յատուկ գիրերու ներքին տկարութեան։

Գ. Հայ գիրերը, դարձեալ բոլոր գոյութիւն ունեցող գիրերուն մէջ, ունին սա՛ ընտիր առաւելութիւնը որ անոնք գերազանցապէս յատկացուած են, անխտիր ուղղութեամբ մը և երկնային ներդաշնակութիւնը յիշեցնող ճշդապահութեամբ մը, տալ ամբողջովին հնչումը իրենցմով փորագրուած, ձայնագրուած բառերուն։ Այս կերպով, Հայ գիրը ինքնին երաժշտութիւն մըն է, որով և բառերու ճշգրտահան գիտութիւնը, անզուգական արուեստը Մեսրոպեան ձուլարանին։

Դ. Նոյն իսկ այս պատճառաւ, Հայ Գիրը տիեզերական հանդիսանալու արհեստական և տրամաբանական յատկութիւնները ունի, — ամէն լեզուներէ աւելի Հայ լեզուն իր գիրերուն օգնութեամբ կրնայ տալ ինքնուրոյն արտաբերումը բոլոր գործածական և երեւակայելի հնչումներուն, օտարները յաճախ երկու, երեք կամ աւելի գիրերու առընթերակաց գործածութեամբ միայն գիտեն իրենց հնչած բառին տառական ձեւ մը տալ կամ պատշաճեցնել։ Բոլոր լեզուներուն մէջ Հայկականն է միայն որ իր տառերուն համառօտող և բովանդակող ոյժովը կրնայ կայուն տալ որքան ծանրահնչիւն նոյնքան փափկաշունչ, որքան խժալուր նոյնքան հեզասահ արտասանութիւններու, արտաքին դրոշմին վրայ պահելով հնչումին կենսականութիւնը։ Արդէն գիրերու հոգեբանութիւնը պէտք է ըլլայ ասիկա, և այս հանգամանքով տառերու բոլոր հնարիչներուն մէջ Մեսրոպ անզուգական վարպետն է, որ իր ցեղին հոգեբանութիւնն իսկ քանդակած է անոր տառերուն մէջ։

Երեք պատմիչներու, Խորենացիի, Կորիւնի և Ղազար Փարպեցիի վկայութեամբ, Մեսրոպ Յունական և Ասորական այբուբեններու դիմեց Հայ բառերուն արտաքին նշանագրերը գտնելու համար։ Եւ կ'աւելցնեն թէ ո՛չ Յունարէնը և ոչ Ասորերէնը գոհացում չտուին անոր, այսինքն չկրցան ամբողջ տալ Հայ լեզուին բառական հնչումները։ Մեսրոպ պարտաւորուեցաւ իր սեփական ոյժերուն դիմել։ Գիրերու Թագաւորին համար շատ դիւրին էր մասամբ Ասորական, մասամբ Յունական տառերը ձեւացնող, կրկնակ գիրերու կիրառումով օժանդակուած, Հայ վանկերուն ամբողջական արտաբերումին համար, ինչպէս ըրած էին իրմէ առաջ Յոյնն ու Ասորին, և իրմէ վերջ ըրին եւրոպական ազգերը՝ իրենց հնչումներուն տկարութիւնները դարմանելով գիրերու այլազան խաղերով, որոնք այսօր իսկ հետզհետէ նորագոյն բառական անակնկալներու առջեւ նոյնքան անակնկալ և այլանդակ ձեւեր կ'առնեն։ Չկայ ո և է նոր հնչում զոր Հայ Տառը չկարենայ որսալ իր ուռկանին մէջ, բաւական է որ Հայ ականջ մը տեղին վրայ հնչուած լսէ զայն։

Հայ տառին այս հրաշալի ընդունակութիւնը պէտք է նախանձելի ընծայէ զայն բոլոր գիտականներուն, և անոր սքանչելի հեղինակին յատկացնէ Գիրերու Թագաւոր տիտղոսը, տիտղոս մը՝ որ սովորաբար յաճախ կ'տրուի ա՛յնպիսիներու, որոնք չեն կրնար նոյնքան հոյակապօրէն կիրարկել զայն, որքան ըրաւ նոյնը Մեսրոպ։ Հանճարի տիրապետութեան մէջ ա՛ն է Թագաւորը, որ իրեն վերագրուած դերին հաւատարիմ ծառայողը կ'ըլլայ, կ'ունենայ բոլոր հնարաւորութիւնները իր գիւտին արդիւնքներուն տեսակէտով։ Եւ Հայ Տառը ունի հանճարին պահանջած այդ բոլոր հնարաւորութիւնները։

Գիտական և արհեստային բոլոր խիստ քննութիւններուն կրնայ տոկալ, և Միտքը Հայ Տառին միայն կ'պարտի, ի հարկէ, իր բովանդակ յարգանքի տուրքը, քանի որ ան միայն, բոլոր տառերուն մէջ, կրնայ իւրացնել իր խորհուրդին պատկերը, բառը զոր յղացաւ, և զոր Հայ լեզուն կ'վերարտադրէ անոր յղացուած վայրկեանին պարզունակ և նկարչագեղ մերկութեան մէջ։

Տառին այս արքենի հանգամանքն ինքնին կ'բաւէ Հայ լեզուն ընկալուչ գործիք մը յարդարելու ամէն կարգի մտաւոր և գեղարուեստական բացատրութիւններու, սկսեալ Մեսրոպի անմիջական շրջանէն մինչև այսօր։

Մարմարիոնը՝ գրոցի մը և վարպետի միայն պէտք ունի գեղեցկութեան մարմնացումն ըլլալու, ձևի, գիծի հրաշակերտ ամբողջութիւն մը, մտքի հզօր պատկերի մը համայնքը դառնալու.— Հայ Տառը նոյնպէս գրիչի մը և սովորական ձեռքի մը միայն կ'կարօտի՝ ընդօրինակելու գաղափարին խոյանքը շրթունքի ծայրերէն, անկորուստ և անխառն պահելու համար իմացականութեան մէջն մի նորածինը։

Գաղափարի երկունքին մէջ արգասաւոր արգանդն է Հելլենացին Պղատոն, գաղափարի նշանագրութեան մէջ՝ Հայեցին Մեսրոպ։

Եւ ազգայնական խանդավառութիւնը չէ որ կ'յորդորէ մեզ այս մասին.— իմացական ոյժերուն տառական ըմբռնումին տեսակէտով ո՛չ մէկ հնարիչ կ'հաւասարի Մեսրոպի։ Օրինակը մէջտեղն է, և Հայ լեզուն կարող է ձայնատուր ըլլալ՝ իր պարծանքին բնորոշ փաստերը դնելով տառ գործածող բոլոր ազգերուն առջև։

Այդ փաստերուն գլխաւորներէն է այն յամառ ինքնավստահութիւնը, որով Մեսրոպ օտար երկիրներու մէջ երկու կամ աւելի տարիներ գիտական խուզարկութիւններու անձնատուր ըլլալով, տակաւին անբաւական կ'համարի Դանիէլի կաղապարներն և Հռոփանոսի վերացական խրախոյսը, և առանձնութեան մէջ քաշուելով աշխարհատեաց ճգնաւորի մը նման, իր վիրաւոր սրտին խոցերը կ'արիւնէ երկաթովը, զոր պիտի գործածէր դարբնելու համար հայկական տառերը, մինչև որ անոնք կ'հալին կ'ձուլուին, կարծես հրաշքով, տախտակին վրայ։

Մեսրոպեան տառերը իրա՛ւ է որ հելլենականներուն և ասորականներուն հետ ձևի և արուեստի նմանութիւններ կը ներկայացնեն, բայց ամբողջութիւնը և նշանագրութեան ոգին առնելով, Հայ տառը, շնորհիւ իր հեղինակին յամառութեան, ուրոյն իմաստասիրութիւն մը կ'պարզէ Մտքի աշխատանքին մէջ, յարատև գնացք մը դէպ ի յառաջդիմութիւն, և հուժկու կայան մը գաղափարներու բովանդակ ծանրութեան համար։

Գեղակերտ զանգուածը հատուածակողմ ա՛յն պարունակին, որ Հայ Այբուբենին մարմինէն կ'բաղկանայ, ծաղկահիւս ծուղակը խորհուրդի ծնունդներուն, ցնծուն և կայտառ հիւսկէնը պերճ թելերու ագոյցքին՝ զմայլելի կ'ընծայեն յաւէտ Հայկական Գեղարուեստի Թագաւորին անձը։

Ան գիտցաւ կոշտ գիծերուն տալ յօրինուածք մը չնաշխարհիկ պուէտի մը նման՝ որ ամէնէն աննշան իրերը կրնայ տաղի վերածել, և նուագ մը կազմեց իր տառերուն լոկ յորջորջումովը իսկ, —այբ, բէն, գիմ... զոր Շնորհալին, Հայ Գրականութեան հսկան, արժեցուց, խորհրդաւոր մեկնութիւնը տալով աթութաներուն իմաստին։

Այս իսկական Թագաւորը, իբրև նշան իր հոյակապ մեծութեան, ունենալով միայն Հայ տառերուն աղիւսակը, ինչպէս երբեմն Մովսէս Սինայի Պատուիրանքին քարէ տախտակը,— քերթողին ակնարկութեան համեմատ,— այսօր իր փառքին առջև խոնարհած կ'տեսնէ ամբողջ Ազգի մը սերունդները, որոնք Պատմութեան այլապէս ահաւոր մառախուղին մէջ իր ձեռակերտ գիրերով դրոշմեցին յատուկ էջեր, դիւցազնութեան դրուագներ, տառապանքի շրջաններ, հանճարի ցոլքեր, ըղձանքներ, յոյսեր, սէրեր, մանաւանդ անծայր անծիր մեղեդիներ, օրհնաբանութիւններ Արարչին, զոր ինքն ալ սիրեց յանհունս, իր Արուեստին որքնութեանց վաստակը Անոր ընծայելու ատենան։

ԽՐ. Տ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ